

BOLALARDAGI OTA-ONALAR BILAN BO‘LADIGAN NIZOLARNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

FarDU Pedagogika yo‘nalishi 1-kurs talabasi

Najmiddinova Saodat Abduvohid qizi

Annatsiya: *Mazkur maqolada, oilada shaxs kamoloti uchun muhim bo‘lgan xulq-atvor, iroda, xarakter va dunyoqarash kabi shaxs sifatlari o‘rganilgan. Oilaviy munosabatlar farzandlarning aqliy, ruhiy kamolotini ta‘minlash bilan birga ota-onalarda o‘ziga xos xususiyatlari hamda oilada boshqaruv va farzand tarbiyasi borasidagi qomusiy olimlar qarashlari atroflicha yoritilgan. Shuningdek, bolalarning ota-onalari bo‘ladigan nizolarning pedagogik va psixologik xususiyatlari haqida keltirilgan.*

Аннотация: *В данной статье изучаются такие качества личности, как поведение, воля, характер и мировоззрение, которые важны для развития личности в семье. Помимо обеспечения умственной и духовной зрелости детей, подробно освещены семейные отношения, особенности родителей и взгляды ученых на управление семьей и воспитание детей. Также представлены педагогические и психологические характеристики конфликтов между родителями детей.*

Annotation: *In this article, personality qualities such as behavior, will, character and worldview, which are important for personality development in the family, are studied. In addition to ensuring the mental and spiritual maturity of children, family relations, the characteristics of parents and the views of academics on family management and child education are covered in detail. Pedagogical and psychological characteristics of conflicts between parents of children are also presented.*

Kirish soʻzlar: konstruktiv, demokratik, empatiya, ijtimoiy koʻnikma, impuls, emotsional reaktivlik, temperament, avtoritar, ijtimoiy norma, professional yordam, kompromiss, konflikt, kengaytirilgan oila nizolari, ijtimoiylashuv, ochiq muloqot, muloyim til.

Ключевые слова: конструктив, демократичность, эмпатия, социальные навыки, импульсивность, эмоциональная реактивность, темперамент, авторитарность, социальная норма, профессиональная помощь, компромисс, конфликт, расширенные семейные конфликты, социализация, открытое общение, вежливая речь.

Key words: constructive, democratic, empathy, social skills, impulse, emotional reactivity, temperament, authoritarian, social norm, professional help, compromise, conflict, extended family conflicts, socialization, open communication, polite language.

KIRISH

Ota-ona va farzand oʻrtasidagi nizolar oilaviy hayotning tabiiy qismi boʻlishi mumkin. Ushbu nizolar turli sabablarga koʻra yuzaga kelishi mumkin va ularni hal qilish uchun turli yondashuvlar mavjud. Ota-ona va farzand oʻrtasidagi nizolarni tushunish va hal qilish uchun baʼzi umumiy maslahatlarni keltirib oʻtishimiz mumkin. Bularga misol uchun:

1. Eshitish va tushunish

- *Aktiv eshitish:* ota-ona farzandini diqqat bilan tinglashi va uning his-tuygʻularini tushunishga harakat qilishi muhimdir. Ularning fikrini tushunishga va ularga nisbatan empatiya koʻrsatishga intilishlari lozim.
- *Ochiq muloqot:* ota-ona oʻzlarini ochiq tutishlari va farzandlariga ham oʻz his-tuygʻularini erkin ifodalash imkonini berishlari lozim.

2. Hurmat va muloqot

- *Hurmatli muloqot:* farzandlari bilan hurmatli va muloyim tilda gaplashishlari hamda farzandlarini ham o‘zlariga hurmat ko‘rsatishiga o‘rgatishlari zarur.
- *Chegaralarni belgilash:* ota-onalar qoidalarni va chegaralarni aniq belgilashlari hamda farzandlarini ularga qat’iy rioya qilishlarini talab qilishlari zarur.

3. Moslashuvchanlik va murosaga kelish

- *Moslashuvchan bo‘lish:* ba’zan nizolarni hal qilish uchun bir oz moslashuvchanlik talab etiladi. Har ikki tomon uchun ham maqbul yechimlarni izlash lozim.
- *Murosaga kelish:* mojaroni hal qilish uchun murosaga qilish muhimdir. Bu har ikki tomonning ham ehtiyojlarini qondirishga yordam beradi.

4. Oqilona jazolar

- *Adolatli va oqilona jazolar:* ota-onalar farzandlari qoidalarni buzgan taqdirda, adolatli va oqilona jazolarni qo‘llashlari lozim. Jazolar tarbiyaviy bo‘lishi kerak, jazolash uchun emas.
- *Oqibatlarni tushuntirish:* ota-ona farzandlariga o‘z xatti-harakatlarining oqibatlarini tushuntirishlari hamda ularning tanlovlari uchun javobgarlikni o‘rgatishlari lozim.

5. Professional yordam

- *Maslahat va yordam:* agar nizolar doimiy va jiddiy bo‘lsa, oilaviy maslahat yoki psixologik yordam izlash maqsadga muvofiq bo‘lishi mumkin.

Ota-ona va farzand o‘rtasidagi nizolarni hal qilish vaqt va sabr-toqat talab qiladi, lekin samarali muloqot va o‘zaro hurmat asosida muammolarni bartaraf etish mumkin.

Har qanday jamiyatning oilalar zimmasiga qo‘yadigan talablari ularning manfaatlariga zid bo‘lmasa, aksincha, oilalar farovonligi, tinchligini ta’minlashga

yordam bersa, oilalar tomonidan ijtimoiy talablarning qo‘llab-quvvatlanishi, ularning amaldagi ijrosini ta‘minlash ko‘rsatkichi shuncha yuqori bo‘ladi. Shaxsning aqliy o‘sishi, unda ma‘naviy bilimlarni egallashga nisbatan ehtiyoj va qiziqishning paydo bo‘lishida asosiy rol ni bajaradi. Oiladagi nizolarni hal qilish usullari, asosan, jamiyatning muayyan hujayrasi doirasida qanday janjal yuzaga kelganiga bog‘liq. Ota-ona munosabatlari va nikoh tushunchalari bolalarda bo‘lgan oiladagi nizolar juda salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Ikki kishining fikrlari yoki istaklari bilan to‘qnashganda, natijada ular umumiy yo‘nalishni topishni istashganida oiladagi nizolarni tabiiy jarayon deb biladi. Inson bolalikdan bahs-munozaralar, nizolar ichida o‘sib ulg‘ayadi. O‘zbek jamiyatida nizolar, odatda, oilaviy qoidalar, an‘ana va udumlar vositasida boshqariladi.

Bolalar aksariyat hollarda oiladagi kattalarning gapidan chiqmalikka harakat qilishadi. Ayni vaqtda bolalarning ijtimoiylashuvi jarayonida son-sanoqsiz savollar paydo bo‘la boshlaydi va ko‘pincha o‘zlarida tug‘iladigan savollarni ota-onalarga berishga jazm qilmaydilar. Buning sababi o‘zbek oilalarida tarbiya masalasi diniy tarbiya bilan chambarchas bog‘lanib ketganligi tufayli ko‘pincha bolalar bilan u yoki bu tarbiyaviy masala muhokama qilinmaydi. Umuman, bola bilan ota-ona o‘rtasida tarbiyaviy masalalar bugungi kundagi ijtimoiy taraqqiyotga mos ravishda talqin etilishi maqsadga muvofiq.

Yoshlar bilan bog‘liq muammolar haqida gapirganda nizolarga alohida to‘xtalish lozim. Zero, aynan bolalik va o‘smirlik davrida bo‘lib o‘tgan voqea hodisalar insonning shaxsiyatini shakllantiradi va bir umr u bilan hamrohlik qiladi. Yoshlar bilan bog‘liq shunday muammolar borki, ular aynan o‘smirlik va bolalik davrida tarbiyada yo‘l qo‘yilgan qo‘pol xatolar, bolalar bilan izchil muloqot o‘rnatmasdan an‘anaviy tarbiya usullaridan ko‘r-ko‘rona foydalanish oqibatida kelib chiqadi. Ustiga ustak, bolalar bog‘chasi, o‘rta maktablarda tarbiyada yo‘l qo‘yiladigan xatolar ham oiladagi xatolarning davomi tarzida bolalarning

shaxsiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Oilaviy nizolarni hal qiluvchi mutaxassislar bilishlari shart bo'lgan muammolardan biri oiladagi avlodlar o'rtasidagi nizolardir.

Har bir oilada vaqti-vaqti bilan nizolar chiqib turadi. Ularni hech bir oila chetlab o'tolmaydi. Ko'pincha nizolar mayda-chuyda gap so'zlar bilan tugab ketsada, aslida hal etilmagan muammolar asta-sekin to'planib urush-janjallargacha borib yetadi. Ayni vaziyatda, uyda bolalarning ehtirosi kuchayib ketishi kuzatiladi va ular qaysarlik qilib, oila a'zolarining asabiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan darajada "tomosha" ko'rsatishlari mumkin.

Oiladagi bunday jarayon deyarli hamisha muhokama qilinadi. Chunki oilaviy munosabatlar va nizolar butun dunyoni qamrab olgan muammo hisoblanadi. Oilaviy nizolar, odatda, bir-birini tinglamaslik, ya'ni bir-birining itaklarini eshitmaslik, hayotga bo'lgan qarashlarning farqlanishi, o'ta qattiq nazorat, ta'bi ustidan kulish, e'tibor yetishmasligi, ish faoliyatidagi muammolar tufayli yuzaga keladi.

Oilaviy nizolar oilada yoki yaqinlar o'rtasida kelib chiqadigan mojaro va kelishmovchiliklarni anglatadi. Bu nizolar turli sabablarga ko'ra yuzaga kelishi mumkin va turli shakllarda namoyon bo'ladi. Quyida oilaviy nizolarni tushunishga yordam beradigan ba'zi asosiy nuqtalar keltirilgan:

Sabablari

- 1. Moliyaviy muammolar:** oilada pul bilan bog'liq muammolar ko'pchilik nizolarning asosiy sabablaridan biridir.
- 2. Muloqot yetishmasligi:** samarali muloqot yo'qligi yoki noto'g'ri tushunilishlar nizolarni kuchaytirishi mumkin.
- 3. Rol va majburiyatlar:** oilada har bir a'zoning roli va majburiyatlari haqida kelishmovchiliklar.

- 4. Oilaviy qadriyatlar va e'tiqodlar:** har xil qadriyatlar va e'tiqodlar o'rtasidagi ziddiyatlar.
- 5. Farzandlar tarbiyasi:** farzand tarbiyasida turli uslublar va yondashuvlar bo'lishi mumkin.

Shakllari

- 1. Er va xotin o'rtasidagi nizolar:** turmush o'rtoqlar o'rtasidagi nizolar.
- 2. Ota-ona va bolalar o'rtasidagi nizolar:** ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi tarbiya, ta'lim va boshqa masalalar bo'yicha nizolar.
- 3. Kengaytirilgan oila nizolari:** bobo-buvi, amakivachchalar va bohqa qarindoshlar o'rtasidagi nizolar.

Yechimlari

- 1. Muloqot:** ochiq va halol muloqot nizolarni hal qilishda muhim ahamiyatga ega.
- 2. Kompromiss.** har ikki tomon uchun maqbul bo'lgan yechimlarni topishga harakat qilish.
- 3. Tushunish va empatiya:** boshqa tomonni tushunishga harakat qilish va uning his-tuyg'ulariga hurmat bilan yondashish.
- 4. Professional yordam:** zarur bo'lsa, oilaviy maslahat yoki terapiya xizmatlaridan foydalanish.
- 5. Ko'nikmalarni rivojlantirish:** konfliktlarni hal qilish va stressni boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish.

Oilaviy nizolarni muvaffaqiyatli hal qilish uchun o'zaro hurmat, sabr-toqat va hamkorlik zarur. Bu nafaqat oiladagi har bir a'zoning farovonligini ta'minlashga yordam beradi, balki mustahkam va sog'lom oilaviy munosabatlarni ham rivojlantiradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Taniqli tadqiqotchi olimlar *U.Jemis, Ch.Kuli, U.Tomas, F.Znanetskiy, J.Piaje, Z.Freyd* kabilar oilaning davrasida ro'y beradigan shaxslararo munosabatlarning xarakteriga alohida e'tibor berishib, bir shaxsning boshqa bir shaxs ta'sirida qanday qilib o'z sifatlarini takomillashtirishi, o'zgartirishi, tarbiyalanishi kabi qator masalalarni o'rgandilar. Natijada, bu borada olib boriladigan ilmiy izlanishlarning naqadar muhimligi o'z navbatida jamoatchilikning diqqat-e'tiborini tortdi. Olimlar oila borasida o'tkaziladigan tadqiqotlar va unda qo'llaniladigan usullarning noyobligini ta'kidlashib, oila tadqiqotlarida rioya etilishi zarur bo'lgan odob normalari haqida ham fikr yuritganlar.

Oilaviy muammolar yechimini o'rganish borasida respublikamiz psixolog olimlari tomonidan bir qator diqqatga sazovor ilmiy tadqiqot ishlari amalga oshirilgan va oshirilmoqda. Jumladan, *G'.B.Shoumarov, V.M.Karimova, N.A.Sog'inov, X.K.Karimov, Sh.Sh.Jo'rayeva, F.A.Akromova, R.M.Abdullayeva, Y.O.No'monova, M.O.Utepbergenev, R.A.Samarov, T.Norimbetov* kabi olimlarimiz va ularning izdoshlari tomonidan so'nggi yillar davomida o'zbek oilasining etnopsixologik xususiyatlari, er-xotin nizolari, oilaviy rollar taqsimoti, oilalardagi shaxslararo munosabatlar hamda oilaviy muammolar kabi masalalar o'rganilgan. Bunday tadqiqotlar respublikamizda oilani ijtimoiy-psixologik nuqtai-nazardan tadqiq etish bo'yicha ma'lum bir o'ziga xos an'analarning yuzaga kelishiga asos bo'lib xizmat qiladi. Hozirda bu masalaga e'tiborning ortib borayotganligi o'zbek psixolog olimlari oldiga hal qilinishi lozim bo'lgan ko'plab muammolarni qo'yimoqda. Bu borada respublikamiz psixolog olimlaridan: *M.G.Davletshin, G'.B.Shoumarov, E.G'.G'oziyev, B.R.Qodirov, V.M.Karimova, V.A.Tokareva, Sh.R.Barotov, T.M.Adizova, R.I.Sunnatova, E.N.Sattorov, N.A.Sog'inov,*

Sh.A.Do'stmuhammedova, Z.T.Nishonova, F.A.Akromova, Sh.Sh.Jo'rayeva, M.Utepberganov, R.A.Samarov va boshqalarning ishlari e'tiborga loyiqdir.

Oila muammolarini tadqiq etishga qaratilgan bir qator ishlarning mavjudligiga qaramasdan bevosita o'zbek oilalarida ota-ona va farzandlar o'zaro munosabatlarini psixologik nuqtai nazardan o'rganish bo'yicha maxsus tadqiqot ishlari yetarli olib borilmagan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Qattiq nazorat kimga ham yoqardi, ayniqsa, bu kimningdir kimdir ustidan mutlaq hokimiyati shaklida bo'lsa. Ota-onalarning o'smirlar ustidan mutlaq nazorati ular ongida yashirin norozilik kayfiyatini tug'diradi. Ayni vaqtda ota-onalar ham Bolani cheklash, chegaralash va nazorat qilish zarurligini hamda nazoratning ham chek-chegarasi bo'lishini ham yaxshi tushunishlari kerak. Bolaning shaxsiyati ustida, ya'ni uning mustaqil shaxs bo'lib yetishishi ustida ishlash talab etiladi. U mustaqil shaxs bo'lib yetishishi uchun o'zi qaror qilishi talab etiladigan murakkab vaziyatda tafakkur qilishi va ixtiyori bilan so'nggi so'zni o'zi aytishiga imkon yaratishi zarur. Umuman, bola bilan ota-ona o'rtasidagi tarbiyaviy masalalar bugungi kundagi ijtimoiy taraqqiyotga mos ravishda talqin etilishi maqsadga muvofiq. Yoshlar bilan bog'liq muammolar haqida gapiirganda nizolarga alohida to'xtalish lozim. Zero, aynan bolalik va o'smirlilik davrida bo'lib o'tgan voqea-hodisalar insonning shaxsiyatini shakllantiradi va bir umr u bilan hamrohlik qiladi. Yoshlar bilan bog'liq shunday muammolar borki, ular aynan o'smirlilik va bolalik davrida tarbiyada yo'l qo'yilgan qo'pol xatolar, bolalar bilan izchil muloqot o'rnatmasdan an'anaviy tarbiya usullaridan ko'r-ko'rona foydalanish oqibatida kelib chiqadi. Ustiga ustak, bolalar bog'chasi, o'rta maktablarda tarbiyada yo'l qo'yiladigan xatolar ham oiladagi xatolarning davomi tarzida bolalarning shaxsiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Oilaviy nizolarni

hal qiluvchi mutaxassislar bilishlari shart bo'lgan muammolardan biri oiladagi avlodlar o'rtasidagi nizolardir.

Bolalardagi ota-onalar bilan bo'ladigan nizolarning pedagogik va psixologik xususiyatlarini tahlil qilish bolalarning rivojlanishi va tarbiyasi uchun muhimdir. Quyida bu nizolarning pedagogik va psixologik jihatlari haqida batafsil ma'lumot berilgan:

PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI

1. Tarbiya va ta'lim metodlari

- *Disiplin va chegaralar:* ota-onalar tomonidan belgilangan qoidalar va chegaralar bolalarning o'zini tutishi va ijtimoiy normalarni o'rganishida muhim rol o'ynaydi. Nizolar, ko'pincha, bu qoidalar va chegaralarni sinab ko'rish yoki ularga qarshilik ko'rsatish natijasida kelib chiqadi.
- *Pedagogik usullar:* farzandlarni tarbiyalashda qo'llaniladigan usullar va yondashuvlar (avtoritar, demokratik, ruxsat beruvchi) nizolarning turiga va og'irligiga ta'sir ko'rsatishi mumkin.

2. Rivojlanish bosqichlari

- *Bolalik davri:* yosh bolalar, ko'pincha, ota-onalar bilan jismoniy va emotsional yaqinlik talab qiladi. Bu davrda mojarolar, ko'pincha, jismoniy ehtiyojlar yoki cheklovlar bilan bog'liq bo'ladi.
- *O'smirlik davri:* o'smirlar mustaqillik va o'zini aniqlashga intiladi, bu esa ota-onalar bilan kelishmovchiliklarga olib kelishi mumkin. Ota-onalar va farzandlar o'rtasida avtonomiya hamda qoidalar o'rtasidagi muvozanatni topish muhim.

PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

1. Hissiy rivojlanish

- *O'zini anglash va ifoda qilish*: bolalar o'z his-tuyg'ularini anglash va ifodalashda turli darajalarda bo'lishi mumkin. Bu jarayonlarda nizolar paydo bo'lishi tabiiydir.
- *Stress va frustratsiya*: bolalar stress va frustratsiyani boshdan kechirishi mumkin, bu esa ota-onalar bilan bo'lgan munosabatlarda keskinlikka olib kelishi mumkin.

2. Shaxsiy rivojlanish

- *Temperament*: har bir bolaning temperament xususiyatlari (harakatchanlik, emotsional reaktivlik) nizolarning turli shakllarda namoyon bo'lishiga ta'sir qiladi.
- *O'zini-o'zi boshqarish qobiliyati*: bolaning o'zini-o'zi boshqarish va impulslarni nazorat qilish qobiliyati kamolotga yetgunga qadar rivojlanadi, bu esa nizolarni bartaraf etishda qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin.

3. Ijtimoiy rivojlanish

- *O'zaro munosabatlar*: farzandlar ota-onalar bilan sog'lom munosabatlarni rivojlantirishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Bu, o'z navbatida, nizolar paydo bo'lishiga sabab bo'ladi.
- *Ijtimoiy ko'nikmalar*: ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish jarayonida bolalar, ko'pincha, ota-onalar bilan sinov va xatolar orqali o'rganadilar.

Nizolarni boshqarish strategiyalari

- *Muloqot*: ota-onalar farzandlari bilan ochiq va samimiy muloqot olib borishlari, ularning fikr va his-tuyg'ularini tinglashlari muhim hisoblanadi.
- *Empatiya*: ota-onalar bolalarning his-tuyg'ularini tushunishga va ularga nisbatan empatiya ko'rsatishga harakat qilishlari lozim.
- *Muammolarni hal qilish ko'nikmalari*: ota-onalar farzandlariga muammolarni hal qilish va nizolarni boshqarish ko'nikmalarini o'rgatish, ularga kelajakda bu kabi vaziyatlarni samarali boshqarish imkonini beradi.

- *Ijobiy mustahkamlash:* ota-onalar farzandlarining ijobiy xulq-atvorini ragʻbatlantirish va mustahkamlash orqali ularda yaxshi xulq-atvorni rivojlantirishlari lozim.

Ota-ona va farzand oʻrtasidagi nizolarni boshqarish murakkab boʻlishi mumkin, ammo pedagogik va psixologik yondashuvlarni qoʻllash orqali bu nizolarni samarali ravishda hal qilishi mumkin.

XULOSA

Xulosa oʻrnida aytishimiz mumkinki, bu kabi oiladagi nizolar oldini olish uchun oila ishonchli munosabatda boʻlishi kerak. Agar hamkorlikdan biri biror narsani tugatsa, uni boshqa bir sirdan saqlaydi, bu oʻz-oʻzidan munosabatlarda keskin atmosferani keltirib chiqarishi mumkin va buning oqibatida yuzaga kelgan ziddiyatning siz yashirgan haqiqatdan ham qoʻrqinchili boʻlishi mumkin. Oilaviy nizolarni hal qilishda muammolardan qochmasdan, balki ularni hal qilish kerak.

Muammolarni hal qilishni, gʻalaba qozonish yoki himoya qilmaslik maqsadida konstruktiv va xotirjamlik bilan olib borish lozim. Uchinchi tomonlarni nizoga jalb qilish maqsadga muvofiq emas, chunki ular mojaroning yanada kuchayishi uchun katalizatorga aylanish mumkin. Ajrashish bu nizoni yechimi boʻlib qolmasligi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. S.Kamolova, Y.Amanxonova. “Oʻquvchilar tafakkur jarayonlarini shakllantirishda pedagogik texnologiyalarning ahamiyati”. 2022.
2. S.Kamolova. “Bilimli yoshlar, tarbiya ishi, tashkilot va psixologik asoslar”. Pedagogik-psixologik va zamonaviy taʼlim jurnali. 2022.
3. V.Karimova, F.Akramova, N.Xonqulova. “Mustahkam oila—mahalla tayanchi”. 2009.

4. N.Po‘latova, G.Yo‘ldasheva. “Ota-ona va farzandlar o‘rtasidagi nizolarni hal etishning psixologik xususiyatlari”. 2023.
5. www.ziyo.com